

Spis treści

Wprowadzenie	13
1. Język w kulturze – kultura w języku	14
2. Kulturowe, komunikacyjne i symboliczne funkcje języka	18
3. Język i człowiek w centrum zainteresowań etnolingwistyki	34

Część I

Etnolingwistyka kognitywna – historia i współczesność

I. Czym zajmuje się etnolingwistyka?	39
1. Narodziny etnolingwistyki jako dyscypliny badawczej	40
2. Etnolingwistyka – próba bilansu	41
3. Etnolingwistyka w Polsce i w krajach słowiańskich	42
3.1. Socjologiczne i lingwistyczne rozumienie dyscypliny	42
3.2. Węższe i szersze ujęcie przedmiotu badań	42
3.3. Różne nazwy tej samej dyscypliny	43
3.4. Etnolingwistyka dialektologiczna Nikity i Swietłany Tolstojów	45
3.5. Etnolingwistyka etymologiczna Wiaczesława Iwanowa i Władimira Toporowa	55
3.6. Etnolingwistyka onomastyczna Aleksandra Matwiejewa	59
3.7. Etnolingwistyka kognitywna Jerzego Bartmińskiego	62
4. Etnolingwistyka diachroniczna, synchroniczna czy panchroniczna?	67
II. Lubelska etnolingwistyka kognitywna: od dialektologii i folklorystyki do semantyki międzykulturowej	69
1. Lubelska etnolingwistyka kognitywna – początki badań: dialektologia i język folkloru	69
2. Archiwum nagrań terenowych i bazy danych	71
3. Rekonstrukcja obrazu świata i człowieka: <i>Słownik stereotypów i symboli ludowych</i>	72
4. Rocznik „Etnolingwistyka”	76
5. Konwersatorium „Język a Kultura”, dyskusje metodologiczne i syntezy	78

6. Świat wartości współczesnych Polaków: projekt <i>Polskiego słownika aksjologicznego</i>	79
7. W stronę badań porównawczych	81
7.1. Konwersatorium <i>EUROJOS</i> i projekt <i>Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów</i>	81
7.2. Projekt badawczy (<i>ETNO</i>) <i>EUROJOS</i> a program etnolingwistyki kognitywnej	85
7.3. Projekt <i>Atlasu etnolingwistycznego Pobuża</i>	86
8. Recepcja etnolingwistyki lubelskiej na tle słowiańskim i europejskim	87

Część II

Etnolingwistyczne instrumentarium pojęciowe i jego operacjonalizacja

III. Podstawowe pojęcia etnolingwistyki kognitywnej	99
1. Językowy obraz świata	100
2. Stereotypy jako „wycinki językowego obrazu świata”	108
3. Definicja kognitywna	111
4. Profilowanie i profil	115
5. Punkt widzenia i perspektywa interpretacyjna	117
6. Podmiot	119
7. Wartości jako podstawa językowego obrazu świata	121
IV. Stereotypy a wartości w językowym obrazie świata	123
1. Stereotypy i przysługujące im sądy modalne	124
1.1. Stereotypy-obrazy: <i>SŁOŃCE, OGIEŃ</i>	126
1.2. Stereotypy-wzory: <i>DOM, MATKA</i>	127
1.3. Stereotypy-wyobrażenia religijne i mitologiczne: <i>BÓG, ANIOŁ</i>	129
1.4. Stereotypy-wyobrażenia ideologiczne: <i>WOLNOŚĆ, RÓWNOŚĆ</i>	130
2. Wartości i ich nośniki a polski kanon wartości	132
V. O różnych wariantach definicji leksykograficznej – od taksonomii do kognitywizmu	136
1. Ku nowym paradygmatom w opisie języka	136
2. Eksplicacje Anny Wierzbickiej	142
3. Definicja kognitywna Jerzego Bartmińskiego	149
4. Warianty definicji maksymalnej: analityczny i syntetyczny	155
VI. Czy definicja kognitywna ma charakter otwarty?	163
1. Tzw. „definicja otwarta”	163
2. Otwarty charakter znaczenia i jego opis w ramach definicji kognitywnej	167
2.1. Cechy pozytywne, a nie wyłącznie dyferencjalne w eksplicacji	167
2.2. Różne typy racjonalności	168
2.3. Tekstowość i narracyjność definicji	169
2.4. Typy danych jako podstawa rekonstrukcji definiensa	170

2.5. Podmiotowy charakter definicji	174
3. Otwarty charakter definicji czy otwartość znaczenia?	175
VII. Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?	177
1. Dane źródłowe i ich rola w rekonstrukcji tożsamości zbiorowej	177
2. Nazwa dyscypliny a typ wykorzystywanych danych	178
3. Przedmiot badań etnolingwistycznych a typy danych	180
4. Typy danych wykorzystywane w ramach etnolingwistyki „ludowej” i „narodowej”	184
4.1. Dane w <i>Słowniku stereotypów i symboli ludowych</i> . Przykład <i>BYLICY</i>	186
4.2. Typy danych w <i>Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów</i> . Przykład <i>DOMU</i>	189
5. Rola danych „przyjęzycznych” w rekonstrukcji językowego obrazu świata .	190
6. Dane negatywne a językowy obraz świata	192
7. Dane „wyzerowane”, „polska mapa niepamięci” i „pamięć utajniona”	193

Część III

Rekonstrukcja językowego obrazu świata

VIII. Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata .	197
1. Opis izolowany (separacyjny): <i>ROSJANIN, DOM, RODZINA</i>	199
2. Opis holistyczny (zintegrowany): <i>RÓWNOŚĆ, HONOR, PATRIOTYZM</i>	203
3. Od separacji do integracji: <i>MATKA, EUROPA, WOLNOŚĆ</i>	205
IX. Językowy obraz świata czy językowe obrazy świata?	
Problemy profilowania pojęć	214
1. Koncepcja profilowania pojęć w etnolingwistyce kognitywnej	214
2. Pojęcia wspólnej bazy kulturowej i profilowania w opisie językowego obrazu świata	220
3. Profilowanie „po lubelsku” – przykłady operacjonalizacji pojęcia	226
3.1. Profilowanie na gruncie języka ludowego i kultury ludowej	227
3.1.1. <i>KOŃ, BŁAWATEK, ŻRENICA</i>	227
3.1.2. <i>GWIAZDY, WODA, OGIEŃ</i>	229
3.2. Profilowanie na gruncie języka ogólnego i kultury ogólnonarodowej ...	231
3.2.1. <i>PRACA i LUD</i>	231
3.2.2. <i>NIEMIEC, ROSJANIN, UKRAINIEC</i>	233
3.2.3. <i>DOM i RODZINA</i>	236
3.2.4. <i>KOMUNIZM i TOLERANCJA</i>	238
3.2.5. <i>RÓWNOŚĆ i WOLNOŚĆ</i>	241
3.2.6. <i>PATRIOTYZM i HONOR</i>	244
3.2.7. <i>EUROPA</i>	245
3.2.8. <i>RADOŚĆ</i>	248
3.3. Profil i profilowanie – próba podsumowania zastosowań metody	249
3.3.1. Co jest przedmiotem profilowania?	249

3.3.2. Na jakiej zasadzie różnicowane są profile?	251
3.3.3. Profile a znaczenia słowa	251
3.3.4. Jakie są narzędzia (wykładniki) profilowania pojęć?	259
3.3.5. Relacje między profilami	260
3.3.6. Czy profile są zbiorem otwartym czy zamkniętym?	261
3.3.7. Obiektywne i subiektywne ujmowanie „treści kognitywnej”	262
3.3.8. „Wizje” świata jako rezultat subiektywnego profilowania	263

Część IV

Wybrane stereotypy i ich profilowanie

X. Aksjologiczne tło demonizacji przeciwnika politycznego. Profilowanie obrazu <i>SWOICH</i> i <i>OBCECH</i> w dyskursie publicznym	267
1. Wypowiedzi polityków Prawa i Sprawiedliwości	269
1.1. Stygmatyzujące nazywanie przeciwnika (<i>OBCEGO</i>) i jego działań	269
1.2. Demonizacja życia publicznego	271
1.3. Wyrazisty (populistyczny) system wartości	275
1.4. Kreowanie pozytywnego obrazu <i>SIEBIE</i> i <i>SWOICH</i>	276
2. Wypowiedzi polityków Platformy Obywatelskiej	277
2.1. Stygmatyzujące nazywanie przeciwnika (<i>OBCEGO</i>) i jego działań	277
2.2. Demonizacja życia publicznego	278
2.3. Wyrazisty (populistyczny) system wartości	280
2.4. Kreowanie pozytywnego obrazu <i>SIEBIE</i> i <i>SWOICH</i>	280
3. Wektory aksjologizacji	281
XI. Obraz <i>PIELGRZYMKI</i> i jego zróżnicowanie w polskim dyskursie publicznym: od potrzeby duchowej do turystyki religijnej i patriotycznego obowiązku	284
1. Pielgrzymka jako znak pobożności	284
2. <i>PIELGRZYMKA</i> – rekonstrukcja wyobrażenia bazowego	286
2.1. Z historii użycia słowa <i>pielgrzymka</i>	286
2.2. <i>Pielgrzymka</i> w kontekście słów pokrewnych i wyrażen synonimicznych	290
2.3. Komponenty konceptu <i>PIELGRZYMKA</i> w polszczyźnie	292
3. Profilowanie <i>PIELGRZYMKI</i> w polskim dyskursie publicznym	296
3.1. <i>PIELGRZYMKI PAPIESKIE</i> – religijna potrzeba nawiedzenia świętego miejsca i peregrynacja reprezentanta sfery sacrum	297
3.2. <i>PIELGRZYMKA DO RZYMU I ZIEMI ŚWIĘTEJ</i> – turystyka w duchu religijnym	299
3.3. <i>PIELGRZYMKA DO KATYNIA I SMOLEŃSKA</i> – sakralizacja miejsc historycznych i manifestacja patriotycznego obowiązku	301
XII. <i>EUTANAZJA</i> – humanitarny dar czy zabójstwo? Aksjologiczne podstawy profilowania pojęć	311
1. Eutanazja w społecznościach starożytnych	311
2. Eutanazja – narastający problem naszej współczesności	313

3. <i>EUTANAZJA</i> w zwierciadle polszczyzny – rekonstrukcja wyobrażenia bazowego	315
4. Profilowanie <i>EUTANAZJI</i> w dyskursie: między odrzuceniem a akceptacją	324
4.1. <i>EUTANAZJA</i> w świetle doktryny Kościoła katolickiego	328
4.1.1. Chrześcijański dogmat świętości życia	329
4.1.2. Pytanie o wartość cierpienia	331
4.1.3. <i>Uporczywe terapie paliatywne</i> a eutanazja	332
4.1.4. Rodzina jako wspólnota życia i miłości w trosce o starych i chorych	333
4.1.5. Szacunek dla życia jako podstawa dla innych wartości	335
4.2. <i>EUTANAZJA</i> w dyskursie narodowo-katolickim	336
4.2.1. Eutanazja w kontekście współczesnej <i>cywilizacji życia i cywilizacji śmierci</i>	336
4.2.2. Unia Europejska a cywilizacja chrześcijańska i społeczna nauka Kościoła katolickiego	339
4.2.3. <i>Agresywne wynaturzenia</i> : eutanazja, aborcja, homoseksualizm	341
4.2.4. Eutanazja jako ucieczka przed cierpieniem	344
4.3. Dylemat z eutanazją. Liberalny katolik w dialogu z samym sobą	346
4.3.1. Eutanazja, antykoncepcja i aborcja – problemy młodych katolików	346
4.3.2. Głosy internautów o eutanazji	347
4.3.3. Gest miłosierdzia wobec dogmatu świętości życia	351
4.4. <i>EUTANAZJA</i> według środowisk skrajnie liberalnych	353
4.4.1. <i>Tyrania katolibana a paszport dobrej śmierci</i>	353
4.4.2. Bezcelowość cierpienia w kontekście laickiego światopoglądu	356
5. Profile <i>EUTANAZJI</i> – od wartości do punktów widzenia	357
XIII. Chłopski etos trudu w sieci wartości stowarzyszonych. Przykład	
ZIEMI i PRACY	360
1. Wartości jako centralny element badań etnolingwistycznych	360
2. Metodologia różna – czy wspólne wartości?	362
2.1. Wartości z list „eksperymentalnych”	364
2.2. Wartości jako podstawa gatunku mowy	365
2.3. Analiza semantyczna konceptów kulturowych	368
3. Etos chłopski i usieciowienie wartości	371
3.1. <i>ZIEMIA</i> i <i>PRACA</i> w sieci wartości witalnych i materialno-bytowych	371
3.2. <i>ZIEMIA</i> i <i>PRACA</i> w sieci wartości społeczno-obyczajowych i „odczuciowych”	372
3.3. <i>ZIEMIA</i> i <i>PRACA</i> w sieci wartości etycznych i religijnych	374
3.4. <i>ZIEMIA</i> i <i>PRACA</i> w sieci wartości estetycznych	379
4. Preferencje metodologiczne w rekonstrukcji wartości	379
XIV. SOLIDARNOŚĆ z ŻYCIEM – kluczowa wartość etosu chłopskiego	382
1. Solidarność – wartość chrześcijańska czy ogólnoludzka?	382
2. Czym jest <i>solidarność</i> ?	386

---

3. Partycypanci i przejawy aktu solidarności	389
4. Powody solidarności – solidarność w imię czego?	400
5. Wartości powiązane sieciowo z ideą solidarności	401
6. Solidarność a trwałość i zmienność etosu chłopskiego	403
Zakończenie	406
1. Ambiwalentna natura języka: <i>Język jak powietrze</i> – ożywcze i morowe	406
2. Postulaty etnolingwistyki a rekonstrukcja językowego obrazu świata	414
Bibliografia	423
Wykaz źródeł	501
Indeks terminów i pojęć	506
Indeks nazwisk	519
Summary	531
Резюме	539